

Spelling

in de lift adaptief

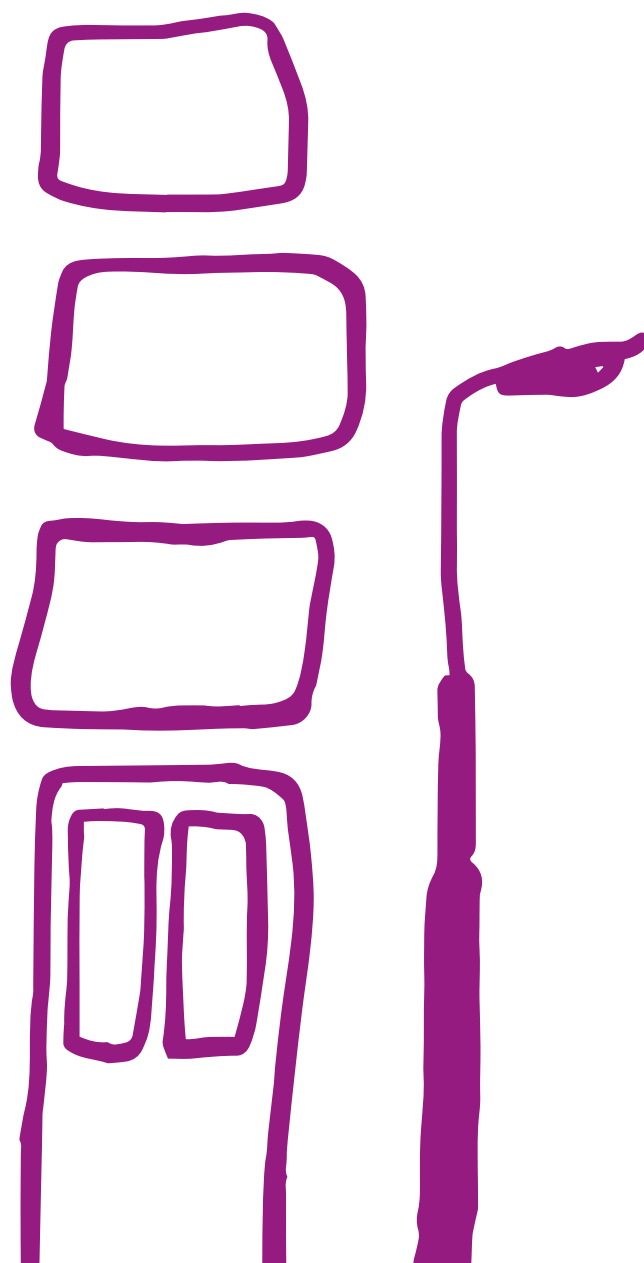
ALGEMENE
INLEIDING

Spelling

in de lift adaptief

Algemene Inleiding

Inhoud

Inleiding	5
1 Doelstellingen	7
1.1 Algemene doelstellingen	7
1.2 Specifieke doelstellingen	9
2 Opbouw	11
2.1 Beginsituatie	11
2.2 Instructie en op papier verwerken	11
2.3 Evaluatie	12
3 Didactiek	13
3.1 Spellingstrategieën	13
3.2 Leerinhouden en de bijbehorende spellingstrategieën	20
3.3 Leerlingkenmerken	24
3.4 Leerprincipes	28
3.5 Werkvormen	32
Literatuur	35
Bijlage: Mijn stappenplan	37

Inleiding

In de Algemene inleiding van *Spelling in de lift* wordt allereerst een korte introductie gegeven over het belang van spelling, de manier waarop spellingproblemen ontstaan en het model van spellen. Vervolgens wordt de opbouw van de methode toegelicht. Daarna zal worden ingegaan op de didactiek. Hierbij wordt tevens ingegaan op de theorie, waarop deze methode in oorsprong is gebaseerd.

Het belang van spelling

Spelling is het systeem van regels en afspraken waarmee de mondelinge taal wordt omgezet in schrifttekens. Het schriftelijk taalgebruik is niet weg te denken uit onze samenleving. Spellingonderwijs is een onderdeel van het totale taalonderwijs. De beheersing van spelling is een basisvoorwaarde voor het schriftelijk taalgebruik en daarom van groot belang.

Spellingproblemen

Spelling in de lift zoekt de oorzaken van spellingproblemen niet enkel bij de leerling of bij de didactiek afzonderlijk, maar kijkt naar afstemmingsproblemen tussen de leerling en onderwijsomgeving, met name de afstemmingsproblemen tussen leertaak, leerling en leerkracht. De leerkracht en de leerling kijken anders naar de moeilijkheidsgraad van de taak, de beschikbare voorkennis of de beoordeling van het eindresultaat. De leerkracht schat daardoor de taak bijvoorbeeld anders in qua uitdaging dan de leerling, waardoor de leerling een te gemakkelijke of juist te moeilijke taak krijgt. Het onderwijs sluit onvoldoende aan bij kenmerken en mogelijkheden van de leerling. De leerling heeft op deze manier een lagere taakgerichtheid en de taak wordt niet op de juiste manier aangepakt.

De methode *Spelling in de lift* kan ingezet worden voor leerlingen met spellingproblemen, maar ook voor leerlingen die de correcte spelling al beheersen en deze methode systematisch geoefend. In deze Algemene Inleiding en in de handleidingen per niveau worden, om de leertaak optimaal op de leerling af te stemmen, belangrijke aanwijzingen gegeven. Stem de leerstof en instructie, aan de hand van de leerprincipes die in de handleiding besproken worden steeds opnieuw op de leerlingen af, om zo het gewenste resultaat te bereiken. Motiveer de leerlingen en stuur leerprocessen bij waar nodig. Combineer de aanwijzingen uit de handleidingen en instructie om de methode op de juiste manier te gebruiken.

Spelling: een kwestie van strategie

Wanneer je een woord opschrijft, kun je daarbij op verschillende manieren te werk gaan. De meeste woorden gaan vanzelf; de spelling is geen punt van aandacht meer. Bij woorden zoals 'eigenwijs' of 'provincie' zul jij een beroep moeten doen op de visuele voorstelling die je van deze woorden in je geheugen hebt opgeslagen. Soms helpt het ook om te denken: 'Het is net zo'n woord als ...', want naar analogie van 'koninkje' weet je dan ook dat je kettinkje met -kje schrijft.

In verschillende praktijksituaties maak je gebruik van verschillende spellingstrategieën. In het onderwijs moeten deze verschillende spellingstrategieën worden aangeleerd. Het is geen kwestie van volgens de ene of de andere strategie spellen, maar van flexibel gebruikmaken van verschillende en aanvullende strategieën. Op grond van opgedane kennis en ervaring beslis je, voordat je een woord daadwerkelijk opschrijft,

welke strategie je gaat gebruiken. Eventueel stel je dit nog bij wanneer je al aan het schrijven bent.

Voor leerlingen, en zeker voor leerlingen met spellingproblemen, is deze keuze vaak heel moeilijk. Het flexibel gebruik leren maken van verschillende spellingstrategieën is een punt waarop zij duidelijk begeleiding nodig hebben. Het model van spellen dat in deze methode wordt gebruikt, staat hieronder schematisch weergegeven:

1 Doelstellingen

1.1 Algemene doelstellingen

De algemene doelstelling van *Spelling in de lift* bestaat uit twee punten: In de eerste plaats is het de bedoeling dat de leerlingen beschikken over de (geautomatiseerde) schrijfmanier van veelvoorkomende Nederlandse woorden en dat ze deze kunnen toepassen in hun schriftelijk taalgebruik. In de tweede plaats leren zij een aantal vaardigheden, waardoor ze de juiste schrijfwijze van onbekende woorden vinden of zo goed mogelijk benaderen. Uiteraard houdt *Spelling in de lift* zich aan de in 2015 officieel verplicht gestelde spelling.

Spelling, een kwestie van motivatie en plezier

De doelstellingen van *Spelling in de lift* liggen niet alleen op het gebied van kennen en kunnen, het gaat ook om willen en het leuk vinden. Behalve weten hoe een woord geschreven wordt en het toepassen van die kennis, moet er ook een duidelijke motivatie zijn om die kennis in het dagelijks leven te willen gebruiken.

Naast het aanleren van een positieve houding tegenover correct schrijven is plezier op school en plezier bij het leren spellen ook een belangrijke doelstelling van het spellingonderwijs. Die positieve houding komt niet alleen tot stand door de leerlingen het werkboek te laten maken, hoe aantrekkelijk die er ook mag uitzien. Van essentieel belang is jouw motivatie en houding als leerkracht en de manier waarop je de leerlingen weet te motiveren.

Veelvoorkomende woorden en opbouw in moeilijkheidsgraad

Leerlingen leren het best door woorden te leren spellen die ze in hun schriftelijk taalgebruik nu of in de toekomst ook daadwerkelijk gaan gebruiken. In het bijzonder voor leerlingen die moeite hebben met spelling is het zinvol dat je tijdens het spellingonderwijs werkt met veelvoorkomende woorden. De leerlingen bereiken het meeste succes wanneer je per spellingcategorie een beperkt aantal woorden selecteert en je daarop de besproken strategieën uit de inleiding toepast.

Spelling in de lift gaat uit van veelvoorkomende woorden. De methode biedt verschillende categorieën systematisch aan, waarbij er een geleidelijke stijging in moeilijkheidsgraad wordt aangehouden.

Per spellingcategorie zijn veel voorkomende woorden gekozen, voornamelijk aan de hand van woordfrequentielijsten. De woordenlijsten per niveau zijn opgenomen in de specifieke niveauhandleidingen. Sommige spellingcategorieën zijn buiten beschouwing gelaten, omdat deze niet tot de stof van het basisonderwijs gerekend worden.

In de digitale omgeving wordt, naast het gebruik van veelvoorkomende woorden, ook nog op een andere manier rekening gehouden met een opbouw in moeilijkheidsgraad. Een leerling start in een categorie met zowel auditieve als visuele ondersteuning. Naarmate de leerling de categorie meer onder de knie krijgt, neemt deze ondersteuning af. Wanneer de leerling de categorie voldoende beheerst, wordt deze niet alleen geïsoleerd aangeboden, maar komt deze ook in de onderhoudslijn terecht. Dit houdt in dat woorden van verschillende categorieën door elkaar heen aangeboden worden.

De juiste schrijfmanier van bekende en onbekende woorden vinden

Doordat ons spellingsysteem beheerst wordt door vier verschillende principes (zie paragraaf 3.4) is het onmogelijk om één strategie te kiezen die voor alle spelling-categorieën het meest geschikt is. Welke strategie wordt gekozen, is afhankelijk van de categorie. Vaak wordt gekozen voor een bepaalde strategie, als hiervan de regels eenduidig zijn, weinig uitzonderingen kennen en niet te ingewikkeld zijn. Sommige regels zijn echter ingewikkelder dan het aanleren van een aantal grondwoorden. Daarom wordt in deze gevallen gekozen voor een andere strategie, namelijk analogie. Bij woorden die op het gehoor (auditief) gelijk zijn, maar verschillend geschreven worden zoals bijvoorbeeld: *ei – ij*, kun je de woorden het best visueel aanbieden aan de leerlingen en ze inprenten. Hierdoor leren de leerlingen dat er ook woorden zijn die onthouden moeten worden en dat ze niet altijd met de afzonderlijke spellingstrategieën uit de voeten kunnen.

Uiteindelijk is de leerling in staat tot een *flexibel gebruik van de elkaar aanvullende strategieën*. Voorwaarde is dat het specifieke spellinggeval correct door de leerling wordt herkend. Alleen dan is de leerling in staat om de juiste spellingstrategie toe te passen.

Bij het herkennen van het spellinggeval speelt woordspecifieke informatie altijd een rol. Dit bestaat uit de woordbetekenis (bijvoorbeeld: *De cake* is lekker – ik *keek* uit het raam), de klank, het aantal klankgroepen, de plaats die een bepaalde klank in het woord inneemt, enzovoort. De leerling vangt als het ware de signalen op om het spellinggeval juist te herkennen.

De spellingstrategieën worden in deze methode eerst één voor één aangeleerd, gekoppeld aan woordspecifieke informatie. De leerlingen leren deze spellingstrategieën vervolgens flexibel toepassen op de woorden die in de methode worden aangeboden. Ze zijn daarna ook in staat om de schrijfmanier van onbekende woorden te achterhalen, door goed te letten op de signalen in het woord en het toepassen van de meest geschikte strategie(ën). Bijvoorbeeld het niet-geleerde woord 'veerkrachtig'. Hierin wordt 'veer' (plaagletterwoord) herkend, 'kracht' (cht-woord) en '-ig' (staartstuk).

1.2 Specifieke doelstellingen

Per niveau is de algemene doelstelling van *Spelling in de lift* uitgewerkt in een aantal specifieke doelstellingen. Hieronder wordt aangegeven welke spellingcategorieën per niveau aan de orde komen. Van de leerlingen wordt verwacht dat ze de schrijfmanier leren kennen van de veelvoorkomende Nederlandse woorden uit de betreffende categorieën. Zij passen die kennis vervolgens in hun schriftelijk taalgebruik toe.

In de handleidingen per niveau zijn deze specifieke doelstellingen verder uitgewerkt.

niveau 1

mkm-woorden:

- medeklinkers
- korte en lange klanken
- tweetekensklanken

niveau 2

medeklinkercombinaties:

- mkmm – eenvoudig
- mmkm
- mkmm – moeilijk
- mmkmm

niveau 3

- combinaties van drie of meer medeklinkers (inclusief sch(r)-)
- ng – nk
- f – v
- s – z

niveau 4

- aai – ooi – oei
- eer – oor – eur
- d – t
- ei – ij

niveau 5

- ch(t)
- au – ou (inclusief auw – ouw)
- uw – eeuw – ieuw
- klankgroepen – luistervink: woorden met twee betekenisvolle lettergrepen en met twee beklemtoonde lettergrepen

niveau 6

- kop- en staartstukken: woorden met be-, ge-, ver-, stomme e, -ig, -lijk, enzovoort
- klinkerdief 1: tweelettergrepige woorden met open lettergrepen
- letterzetter 1: tweelettergrepige woorden met gesloten lettergrepen

niveau 7

- klinkerdief – letterzetter 2: meerlettergrepen met open of gesloten lettergrepen
- verkleinwoorden
- moeilijke meervouden (f – v; s – z; eren – 's)
- ie = i (bijvoorbeeld de schrijfmanner van gitaar)

niveau 8

- moeilijke letters (q, x, c, y, th)
- moeilijke uitgangen (-isch, -teit, -heid, -iaal, -ieel, -eal, -ueel, -tie)
- leenwoorden
- moeilijke Nederlandse woorden

2 Opbouw

2.1 Beginsituatie

Leren spellen gaat hand in hand met leren lezen. Voorafgaand aan het gebruik van de methode *Spelling in de lift* moet de leerling daarom via analyse en synthese in staat zijn om woorden van het type 'medeklinker – klinker – medeklinker' te lezen.

De belangrijkste deelvaardigheden van het aanvankelijk spellen zijn de auditieve analyse en klank-tekenkoppeling. Voor het beheersen van deze deelvaardigheden zijn een zowel auditieve als visuele voorwaarden nodig.

Wat de auditieve voorwaarden betreft, zijn dat met name analyse en synthese. Met auditieve synthese wordt het vermogen om losse klanken samen te voegen tot een woord bedoeld. Bijvoorbeeld: m-u-s → mus.

Met auditieve analyse wordt het omgekeerde bedoeld, namelijk het losmaken van afzonderlijke klanken van een woord. Bijvoorbeeld: vis → v-i-s.

Ook auditieve discriminatie is een belangrijke voorwaarde. Een leerling moet in staat zijn onderscheid te maken tussen klanken die op elkaar lijken, bijvoorbeeld u – eu, v – w en m – n.

De laatste auditieve voorwaarde is het auditieve geheugen. De geanalyseerde klanken moeten in de juiste volgorde worden vastgehouden. Dit wordt ook wel temporele ordening genoemd.

Naast auditieve voorwaarden moet er ook aan visuele voorwaarden worden voldaan. Een leerling moet in staat zijn om op elkaar lijkende lettervormen, zoals b – d – p, o – a van elkaar te onderscheiden. Dit wordt ook wel visuele discriminatie genoemd.

Ook in visueel opzicht moet een woord geanalyseerd kunnen worden. Daarnaast moeten de letters in de juiste volgorde onthouden worden. Dit laatste wordt spatiële ordening genoemd.

Hoewel deze voorwaarden in de methode nog regelmatig geoefend worden, moet bij een leerling dus al wel een basis gelegd zijn voor hij met *Spelling in de lift* aan de slag gaat.

2.2 Instructie en op papier verwerken

In de niveauhandleidingen staat aangegeven welke instructie je kunt geven bij de spellingcategorie waarop de leerling uitvalt. Je start met een algemene instructie. Bespreek eerst het doel met de leerling. Bijvoorbeeld: 'Je leert woorden met -ng te schrijven.' Daarna volgt de oriëntatie. In hoofdstuk 3 van de niveauhandleidingen staat steeds aangegeven welke strategieën aansluiten bij de spellingcategorie die behandeld wordt. Bij het leren schrijven van d of t aan het eind van een woord, leer je dit bijvoorbeeld aan met behulp van de verlengingsregel. De oriëntatie houdt dan in dat je demonstreert waar het precies om gaat door stap voor stap, hardop denkend, voor te doen hoe de leerling een bepaald spellingonderwerp aanpakt. De leerling leert precies wat, hoe, waarom en in welke volgorde hij bepaalde stappen neemt. Belangrijk hierbij is om volop te werken aan de luistervaardigheid van de leerling.

Soms is het tijdens de instructie nodig om aandacht te besteden aan andere taal-aspecten, bijvoorbeeld de betekenis van woorden, om deze juist te kunnen vervoegen. Als een leerling niet weet dat 'hard' in een zin het tegenovergestelde van 'zacht'

betekent en dus verlengd moet worden als 'harde' en niet als 'harten', dan zal hij ook de verlengingsregel niet correct toepassen.

De instructie vindt plaats in kleine stappen. Dit is belangrijk om na te gaan of de stof voldoende begrepen is. Een leerling kan in de war raken als hij te veel informatie tegelijkertijd ontvangt en dan verwerkt hij het niet goed. Het steeds aanbieden van kleine stukjes leerstof zorgt er dus voor dat het geheugen niet overbelast raakt. Bovendien kan de leerling, door een klein stukje stof eerst te verwerken, het geleerde beter overbrengen van het kortetermijngeheugen naar het langetermijngeheugen. Actieve oefening maakt dit verwerkingsproces gemakkelijker. Je kan de leerling actief bij de instructie betrekken door hem iets te laten herhalen of vragen te laten beantwoorden.

Na de algemene instructie ga je samen met de leerling aan de slag met de begeleide inoefening. Doe samen met de leerling, indien aanwezig, de auditieve oefening die bij de spellingcategorie hoort en maak samen een aantal oefeningen of bijvoorbeeld de eerste opgaven van een aantal oefeningen. Het is goed om een leerling niet langer dan enkele minuten aan een opdracht te laten werken voordat hij feedback op zijn antwoord krijgt. Het nagaan van het begrip kan door niet alleen korte productvragen te stellen aan de leerling, maar hierbij zelf ook procesuitleg te geven. Bijvoorbeeld: 'Goed zo, je schrijft 'hart' hier met een t, omdat het twee harten is.' Laat de leerling de stof individueel verwerken, zodra je merkt dat hij de nieuwe kennis onder de knie heeft.

In het werkboek komt regelmatig het kopje 'controledictee' naar voren. Dit dictee kan gebruikt worden om de voortgang van de leerling te meten. Het controledictee is gegeven in de handleiding per niveau. Bespreek het dictee na afloop samen met de leerling. Welke woorden wist hij direct goed te schrijven? Welke woorden vond hij nog lastig? Bespreek samen hoe jullie ervoor kunnen zorgen dat de leerling de moeilijke woorden beter kan schrijven.

Nadat de leerling vaker met een categorie geoefend heeft, kan een einddictee worden afgenomen. Dit is tevens gegeven in de handleiding per niveau. Leg het einddictee naast het controledictee om te zien welke progressie de leerling heeft laten zien. De leerling kan op de doelenkaart in het werkboek gedurende zijn leerproces aangeven welke categorieën hij al beheerst en met welke categorieën hij nog meer wil oefenen.

2.3 Evaluatie

Aan de hand van de werkboekjes en dictees krijg je inzicht in welke fouten de leerling nog maakt. Gebruik deze informatie om te bekijken of de leerling op de goede weg is, of dat er meer instructie nodig is.

3 Didactiek

3.1 Spellingstrategieën

De methode van het Nederlandse spellingsysteem bevat vier mogelijke strategieën:

1. Spelling als alfabetisch schrift (*het fonologisch principe*)

Het belangrijkste kenmerk van ons spellingsysteem is dat het alfabetisch is; bij elke klank hoort een bepaalde letter (of lettercombinatie). In het Nederlands is praktisch geen woord aan te wijzen waarin het alfabetisch (of fonologisch) principe geen rol speelt (Assink e.a. 1985, blz. 21). Ons spellingsysteem is echter verre van zuiver fonetisch, omdat ook de volgende drie andere principes een rol spelen.

2. Het gelijkvormigheidsprincipe (*morfolologisch principe*)

Dit principe houdt in dat woorden op eenzelfde manier worden geschreven, ook al komt de spelling niet overeen met de uitspraak. Je schrijft 'held' met een d en niet met een t omdat het in het meervoud 'helden' is. Gelijkvormigheid verhoogt de leesbaarheid, woorden kunnen immers sneller en gemakkelijker herkend worden. Deze regels van de gelijkvormigheid hebben prioriteit boven het fonologisch principe. Vooral deze regel van de gelijkvormigheid is waar leerlingen die leren spellen problemen mee hebben. Ze hebben bij het aanvankelijk spellen geleerd het fonologisch principe toe te passen – 'je schrijft het woord zoals je het hoort' – en dat moeten ze nu in bepaalde gevallen weer loslaten.

3. Het betekenisprincipe (*semantisch principe*)

Het betekenisprincipe speelt met name een rol bij meerlettergrepige woorden die zijn opgebouwd uit verschillende betekenisvolle delen; de samengestelde woorden. Deze woorden worden altijd eerst op grond van de betekenis verdeeld. Het woord 'domoor' kan worden verdeeld in *dom* en *oor*, daarom schrijf je maar één m. Bij 'domme' daarentegen vindt een verdeling in klankgroepen plaats, namelijk *do/mme*. Doordat nu de regel van de letterzetter geldt, schrijf je twee m's.

Ook de betekenis van een woord kan een doorslaggevende rol spelen voor de correcte spelling, bijvoorbeeld: *ik laad* de batterij op, maar *ik laat* de hond uit. Het is duidelijk dat leerlingen de betekenis van de woorden of woorddelen moeten kennen voordat ze dit principe kunnen toepassen. Woordbetekenis en het leren herkennen van betekenisvolle delen in woorden moeten daarom in de methode voldoende aandacht krijgen.

4. Het historisch principe (*etymologisch principe*)

Het etymologisch principe houdt in dat de vroegere taalvorm bepalend is voor de schrijfmanner van een woord of spraakklank: de schrijfmanner is dus historisch bepaald. Ook al zijn er geen verschillen in uitspraak meer (behalve in streken waar dialect gesproken wordt), toch schrijven we door dit etymologisch principe woorden met ei of ij, g of ch, au of ou: eiland, gracht, kous. Ook de woorden die uit een andere taal afkomstig zijn (leenwoorden) worden bepaald door het etymologisch principe: chef, interview, radio. Voor het aanleren van deze woorden zijn geen regels beschikbaar. Hier worden leerlingen niet geholpen door de klankanalyse en niet door de betekenisanalyse. Ze moeten deze woordbeelden inprenten en ze leren – kunstmatige – hulpregels.

De vier spellingstrategieën

Nu je globaal weet volgens welke principes ons Nederlandse spellingsysteem ingericht is, leer je hoe een leerling dit systeem toepast en hoe leerlingen dit systeem eigen kunnen maken. De werkmanier van een reguliere speller is als het ware een samenspel tussen een aantal strategieën en een systeem dat uitmaakt welke van die strategieën bij een gegeven woord of woorddeel wordt gevolgd. Het is overigens niet uitgesloten dat bij een woord verschillende werkmanieren worden gevolgd. Aan de hand van het onzinwoord **FUSMELADEER** wordt dit hieronder uitgelegd:

Wanneer je dit woord verbaal aan enkele volwassenen aanbiedt, wordt het woord hoogstwaarschijnlijk op verschillende manieren geschreven, doordat verschillende spellingstrategieën gehanteerd kunnen worden. Sommigen volgen misschien de hoofdregel van het Nederlands (die berust op het fonologische principe) dat wil zeggen: 'je schrijft het woord zoals je het hoort', waardoor bijvoorbeeld FUSMULAADIR is opgeschreven.

Anderen hebben wellicht gebruikgemaakt van analogie en FUSMULADEER (denkend aan 'beer') geschreven. Weer anderen hebben de regels met betrekking tot open en gesloten lettergrepen gehanteerd, waardoor VUSMELADEER kan ontstaan.

Uit de verschillende schrijfmanieren worden twee dingen duidelijk:

- 1 Verschillende spellers gebruiken verschillende strategieën.
- 2 Een speller kan verschillende strategieën gebruiken, zelfs binnen een woord. Hier speelt de moeilijkheidsgraad van de spellingcategorie en de aanwezige voorkennis mee.

De spellingstrategieën die naar voren kunnen komen, zijn onder andere:

- Het toepassen van regels; zoals de hoofdregel van de Nederlandse taal, namelijk het in de juiste volgorde omzetten van de klanken in tekens (de fonologische strategie) of het toepassen van uitzonderingsregels (door gebruik te maken van woord specifieke informatie bijvoorbeeld: hond /h/o/n/t, t-klank aan het eind van een woord, toepassen van de verlengingsregel).
- Schrijven naar analogie (de analogiestrategie).
- Vertrouwen op een visueel woordbeeld (de visuele strategie).
- Schrijven als gevolg van een geautomatiseerd schrijfpatroon dat van het woord is ontstaan.

Het is niet mogelijk een spellingstrategie te benoemen die bij alle spellingcategorieën toegepast kan worden. Voor sommige spellingcategorieën is het volgen van regels onvermijdelijk, voor andere categorieën zijn geen regels te geven. Die woorden worden dan ook (visueel) ingeprent. Voorbeelden hiervan zijn pyjama, uitweiden en cheque. Een leerling die begint met spellingonderwijs zal de strategieën eerst afzonderlijk moeten leren voordat deze flexibel toegepast kunnen worden op woorden met verschillende spellingproblemen.

De vier spellingstrategieën: het spellen volgens regels, het spellen volgens analogie, het spellen aan de hand van het woordbeeld en het spellen als schrijfmotorisch patroon worden hieronder verder toegelicht.

1 Spellens volgens regels

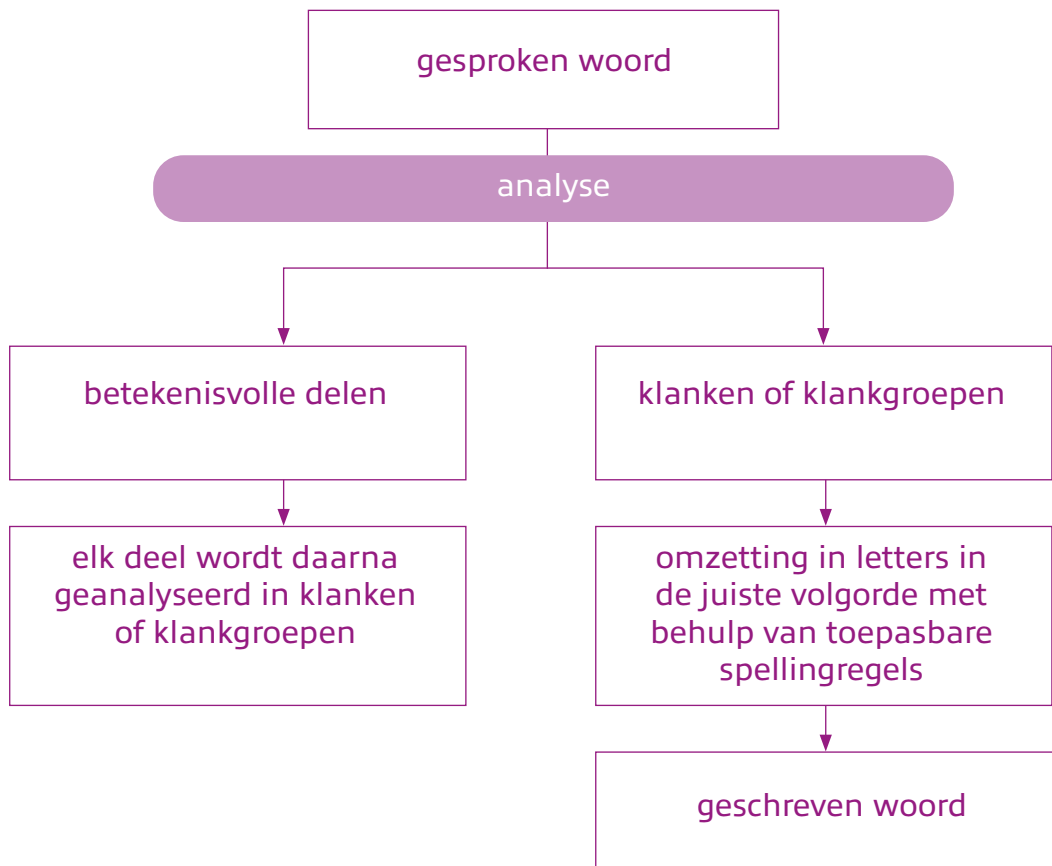
Als leerlingen spellen volgens regels, kunnen ze onderscheid maken tussen de hoofdregel van de Nederlandse taal, de uitzonderingsregels en hulpregels. De *hoofdregel* van de Nederlandse taal is het fonologisch principe: elke klank wordt weergegeven door een letter of lettercombinatie. Een groot aantal eenlettergrepige woorden kan geheel volgens de hoofdregel geschreven worden, omdat deze 'klankzuiver' zijn. De stappen bij deze zogenoemde elementaire spellinghandeling zijn als volgt:

Als je het zo zou zien, lijkt het erop dat het fonologisch principe een probleemloos uitgangspunt is. Maar het komt voor dat spraakklanken worden beïnvloed door de omringende klanken; de ee in 'meet' klinkt bijvoorbeeld anders dan in 'meel' of 'meer'. Ook speelt dialect een rol; bij het analyseren wordt altijd uitgegaan van de uitspraak in standaardtaal. Wil de leerling zijn eigen spraakklanken en die van anderen kunnen analyseren, dan moet de auditieve analyse redelijk ontwikkeld zijn, ofwel, hij moet kunnen opschrijven wat hij hoort. Tijdens het leren lezen en spellen blijft de auditieve analyse en synthese zich ontwikkelen. Het aanvankelijke spellingonderwijs geeft hier in het ideale geval ook veel oefening in.

Niet bij alle eenlettergrepige woorden gaat de fonologische hoofdregel op. Sommige klanken kunnen door verschillende lettertekens weergegeven worden. Dit geldt voor t of d aan het eind van een woord, voor ei – ij; ou – au en g – ch. Bij -t of -d biedt een *uitzonderingsregel* (de zogenaamde verlengingsregel) uitkomst. In de andere gevallen wordt een andere strategie gebruikt of kan een hulpregel gegeven worden. Bij meerlettergrepige woorden bekijkt de leerling eerst of het woord niet verdeeld kan worden in delen waarvan de betekenis helder is (zee-man, hand-doek, laf-aard). Dit is voor leerlingen met een beperkte Nederlandse woordenschat vaak erg lastig. Wanneer er geen sprake is van betekenisvolle delen dan wordt het woord verdeeld in klankgroepen (auditieve lettergrepen). Via de *uitzonderingsregels* van de stomme e, de Klinkerdief en de Letterzetter wordt dan de spelling aangeleerd.

Het schema van het spellen volgens regels wordt dan op deze manier uitgebreid:

De effecten van het leren spellen zijn het grootst wanneer de regels voor de leerlingen eenduidig zijn en weinig uitzonderingen kennen. Als de regels echter te gecompliceerd zijn of te veel uitzonderingen kennen, is het verstandig om de juiste spelling van een woord met behulp van een andere spellingstrategie aan te bieden.

2 Spellens volgens analogie

Spellens volgens analogie gebeurt op basis van al aanwezige spellingkennis. Als een serie woorden zoals 'apen, schapen, slapen' aangeleerd wordt, is de kans groot dat de leerlingen naar analogie daarvan ook 'gapen' goed schrijven. Het gaat er bij deze strategie om dat leerlingen door voorbeelden een regelmaat leren ontdekken zonder dat de regel expliciet wordt genoemd. De spelling van een woord wordt gevonden in vergelijking met andere woorden. Die vergelijking kan tot stand komen door een overeenkomst in:

- a. klankvorm, bijvoorbeeld klappen, lappen, stappen;
- b. betekenis, bijvoorbeeld aanplanten, plantje en plant-aardig.

Aan de hand van grondwoorden die in de belevingswereld van de leerling thuishoren zoals 'apen', maken ze kennis met een bepaald type spellingcategorie. De abstracte

regels zijn hierdoor overbodig. De leerlingen leren soortgelijke woorden zoals 'apen' ook op dezelfde manier schrijven. Het toepassen van deze analogieredenering is soms erg moeilijk. Bij 'gapen' of 'gaper' herkennen de leerlingen deze strategie wellicht nog wel, bij 'slager' wordt het al een stuk moeilijker. Wanneer leerlingen woorden leren schrijven volgens deze analogiestrategie, vinden ze het toepassen hiervan vaak lastig, omdat de algemene woordenschat veel groter is dan de woorden die zij aangeboden hebben gekregen en waar ze deze strategie op toepasten.

Voor sommige woorden ligt het toepassen van deze spellingstrategie wel erg voor de hand; dat zijn vooral de samengestelde woorden waarvan de spelling bepaald wordt door de betekenisregel. Dit zijn woorden die een nauwe relatie hebben met een grondwoord, bijvoorbeeld: beer – ijsbeer – beertje.

Spellen volgens analogie is niet altijd een betrouwbare strategie. Overeenkomst in klankvorm betekent lang niet altijd overeenkomst in spelling. Bijvoorbeeld: 'liter' schrijf je niet hetzelfde als 'gieter'. Voor het aanleren van sommige spellingcategorieën (bijvoorbeeld f – v: graaf – graven) is het wel de meest geschikte weg. De regels die je hier zou kunnen geven, zouden meer van het geheugen vragen dan een aantal grondwoorden. Analogieoefeningen kunnen een belangrijk hulpmiddel zijn ter ondersteuning, ook als er wel expliciet regels zijn aangeboden.

3 Spellen aan de hand van het woordbeeld

In een aantal spellingsituaties kunnen regels niet helpen, of deze nu expliciet of impliciet worden aangeboden.

Vanuit de geschiedenis is het wellicht te verklaren waarom je *liter* en *gieter* schrijft of *vrouw* en *blauw*; maar voor de meeste mensen, en zeker voor leerlingen, biedt dit geen houvast. Bij veel woorden is het gewoon een kwestie van weten hoe je het schrijft. Het is een visuele strategie, omdat ervanuit wordt gegaan dat de speller het woord als het ware in het hoofd geprojecteerd heeft (in zijn geheugen heeft opgeslagen). Dit komt het sterkst naar voren bij woorden die geschreven worden met ei – ij; au – ou en g – ch, klanken die auditief gelijk zijn, maar visueel verschillen.

4 Spellen als schrijfmotorisch patroon

Bij veel woorden wordt het spellen op den duur een automatisme. Als je een woord vaak genoeg geschreven hebt, hoef je niet meer na te denken over regels, geen vergelijkingen meer te maken met andere woorden, je niet meer bewust een woordbeeld voor ogen te halen, maar het juiste woord vloeit eigenlijk automatisch uit de pen.

Het woord wordt dan geschreven met een *geautomatiseerde handeling*. Vooral vaak voorkomende woorden zoals 'de', 'het' en 'een' zullen leerlingen al snel volgens deze strategie schrijven. Maar in principe kan elk Nederlands woord volgens deze strategie geschreven worden: als je een woord maar vaak genoeg schrijft, ontstaat vanzelf een geautomatiseerd schrijfmotorisch patroon.

Bij het aanleren van een spellingcategorie speelt deze strategie ook een rol. Spellen is ingewikkeld, het is geen kwestie van bij een woord slechts één juiste spellingstrategie weten toe te passen. Woorden kunnen vaak met behulp van verschillende spellingstrategieën geschreven worden. De verschillende strategieën vullen elkaar aan en aan de hand van de situatie zal een speller moeten kiezen voor een bepaalde strategie. Het gaat er dus niet alleen om dat een leerling de afzonderlijke spellingstrategieën leert, maar ook dat hij er flexibel gebruik van kan maken, nadat hij herkend heeft om welk spellinggeval het gaat.

Dit wordt zichtbaar in onderstaand schema:

Vanwege de problemen die leerlingen kunnen hebben, is de complete spellingleertaak opgedeeld, zodat de spellingstrategieën uit het model één voor één kunnen worden aangeleerd. Zo wordt het spellingmodel langzaam opgebouwd. Bij het aanleren van een spellingcategorie staat dan ook een bepaalde strategie centraal. Tijdens het leerproces kunnen wel al behoorlijke verschillen ontstaan tussen de leerlingen. De ene leerling zal gemakkelijk overstappen naar de strategie van het geautomatiseerde schrijfmotorisch patroon. Een andere leerling die bijvoorbeeld visueel sterk is en auditief zwak, zal zich vooral richten op spellen aan de hand van het woordbeeld. Deze spellingmethode stimuleert daarom het flexibel strategiegebruik. Het biedt zowel auditieve, visuele, spraak- en schrijfmotorische als logische oefeningen. In de loop van het onderwijsleerproces leren de leerlingen steeds meer spellingproblemen onderscheiden en leren ze beslissen welke spellingstrategie ze het beste kunnen toepassen. Maar voordat ze spellingstrategieën flexibel kunnen gebruiken, zullen ze deze eerst afzonderlijk moeten leren.

In het schema op de volgende bladzijde is aangegeven hoe de leerstof is verdeeld en welke spellingstrategieën binnen de verschillende spellingcategorieën vooral accent krijgen.

Uit dit schema kunnen verschillende *conclusies* getrokken worden:

- Op de laagste niveaus is het werken met de hoofdregel: 'je schrijft het woord zoals je het hoort' voldoende om de woorden te kunnen schrijven.
- Op de hogere niveaus komt het steeds meer aan op een flexibel gebruik van verschillende strategieën.

- De strategie 'spellen als schrijfmotorisch patroon' komt overal voor. Door per spellingcategorie het aantal woorden te beperken, werk je namelijk steeds aan het automatiseren van hun schrijfpatronen, wat uiteindelijk het doel van het spellingonderwijs is.

	regels		analogie	woordbeeld	schrijf- motorisch patroon
	hoofdregel	uitzonde- ringsregel			
Niveau 1: - mkm-woorden	x				x
Niveau 2: - (m)mkm(m)-woorden	x				x
Niveau 3: - drie of meer medeklinkers	x				x
- ng – nk	x		x		x
- f – v	x			x	x
- s – z	x			x	x
Niveau 4: - aai – ooi – oei	x				x
- eer – oor – eur	x				x
- d – t		x			x
- ei – ij				x	x
Niveau 5: - ch(t)		x		x	x
- au – ou				x	x
- uw – eeuw – ieuw	x				x
- klankgroepen – luistervink	x	x	x	x	x
Niveau 6: - kop-en staartstukken		x	x		x
- klinkerdief 1		x	x		x
- letterzetter 1		x	x		x
twee open en gesloten lettergrepen					
Niveau 7: - klinkerdief – letterzetter 2					
meer dan twee open en gesloten lettergrepen		x	x		x
- verkleinwoorden			x		x
- moeilijke meervouden		x	x	x	x
- ie = i				x	x
Niveau 8: - moeilijke letters				x	x
- moeilijke uitgangen			x	x	x
- leenwoorden				x	x
- moeilijke Nederlandse woorden		x	x	x	x

3.2 Leerinhouden en de bijbehorende spellingstrategieën

De leerinhouden worden hieronder per niveau uitgewerkt:

Bij **niveau 1 en 2** (*m*)*mkm(m)*-woorden gaat deze methode uit van de spellingstrategie 'spellen volgens de hoofdregel'. Die luidt: 'je schrijft het woord zoals je het hoort'. In feite gaat het hier om het aanleren van de **elementaire spellinghandeling**.

De elementaire spellinghandeling moet worden toegepast op:

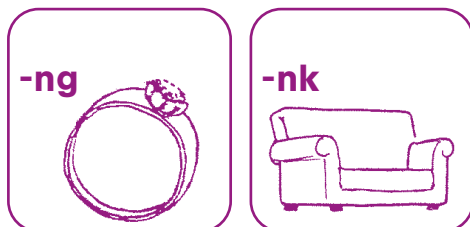
- woorden die bestaan uit medeklinker-klinker-medeklinker (niveau 1);
- woorden waarin een of twee medeklinkercombinaties (voor- en/of achteraan) voorkomen (niveau 2).

Het **fonologisch aspect** van de taal is bij het toepassen van de elementaire spellinghandeling erg belangrijk. Vandaar dat hieraan dan ook veel aandacht wordt besteed, onder meer in de vorm van auditieve oefeningen.

Ook bij **niveau 3** worden de *mmmkm*-, *mmkmm*-, *mkmmm*- en *mmkmmm*-woorden aangeleerd met de fonologische spellingstrategie.

Bij de woorden met *-ng* en *-nk* geldt eveneens de hoofdregel. Bij de toepassing van deze elementaire spellinghandeling moet de leerling echter een klankcombinatie (*-ng* en *-nk*) koppelen aan een vaste lettercombinatie.

Als extra ondersteuning biedt deze methode twee visuele grondwoorden aan, zodat de leerling ook kan kiezen voor de strategie 'spellen volgens analogie'. Je schrijft *ring*, dus je schrijft ook *bang*, omdat dit hetzelfde klinkt.

De woorden met *f* en *v* en *s* en *z* worden aangeleerd door het toepassen van de elementaire spellinghandeling. Het goed auditief kunnen onderscheiden van de *f* en *v* en de *s* en *z* is hierbij essentieel. Deze onderscheidingen worden ondersteund door afbeeldingen die bestaan uit een combinatie van een visueel herkenningsteken en een auditieve herkenningssklank. Voor de *f* is dat bijvoorbeeld de volgende afbeelding:

Omdat het onderscheiden van deze letters regelmatig problemen oplevert, zal daarnaast de strategie 'spellen aan de hand van een woordbeeld' aangeboden worden.

Bij **niveau 4** gelden bij de woorden met *aai – ooi – oei* dezelfde principes als bij de woorden met -ng en -nk. Deze meertekenklanken worden als geheel onthouden. Om dit gemakkelijker te maken, wordt een hulpregel aangeboden ('Aan het eind van een woord staat nooit een j. Je hoort aaj, je schrijft aai.').

Bij woorden met *eer – oor – eur* wordt de hoofdregel op deze manier aangevuld met een hulpregel (Noem de r een 'plaagletter' en leer de leerlingen dat de ee, oo en eu onder invloed van de r anders gaan klinken.).

De woorden met een *d* of een *t* aan het eind worden aangeleerd door het leren toepassen van een uitzonderingsregel; de zogenaamde verlengingsregel ('Je hoort een t. Maak het woord langer om te weten of je een t of een d schrijft.'). Bij deze categorie is het **morfologische** aspect van de taal erg belangrijk. De woorden moeten op de juiste manier langer worden gemaakt om deze regel goed te laten toepassen. Daarom wordt in de lessen en in auditieve oefeningen veel aandacht besteed aan het correct leren vervoegen van de woorden. Voor woorden die niet langer kunnen worden gemaakt, wordt een andere hulpregel aangeboden: ('Kun je een woord niet langer maken, schrijf dit woord dan met een t, behalve de woorden zand, geld, grind en grond.'). Voor woorden met *ei* en *ij* geldt de spellingstrategie 'spellen aan de hand van een woordbeeld'. Om het aanleren van deze woorden gemakkelijker te maken, worden ze in een verhaal met ei-woorden op rijm aangeboden. Daaruit volgt dan deze hulpregel: 'Komt een woord met ei – ij niet in het ei-verhaal voor, dan schrijf je ij'.

Op **niveau 5** worden woorden met *ch(t)* aangeleerd door een uitzonderingsregel ('Je hoort gt na een korte klank. Je schrijft cht. Dit is niet zo bij: hij ligt, hij legt, hij zegt.'). Voor woorden die op *ch* eindigen geldt de strategie 'spellen aan de hand van een woordbeeld'. Voor woorden met *au – ou* geldt ook de spellingstrategie 'spellen aan de hand van een woordbeeld'. Het aanleren van de woorden gebeurt net zoals bij *ei – ij* in een zinvol verband (een *au*-verhaal op rijm).

Bij de woorden met *uw – eeuw – ieuw* geldt de hoofdregel. De leerling koppelt een klankcombinatie (*uw, ieuw, eeuw*) aan een vaste lettercombinatie. Deze meertekenklanken worden als geheel aangeboden. Om dit gemakkelijker te maken, wordt een hulpregel aangeboden ('Je hoort w aan het eind van een woord. Schrijf dan altijd uw.'). Tot slot starten de leerlingen op dit niveau met *open en gesloten lettergrepen*.

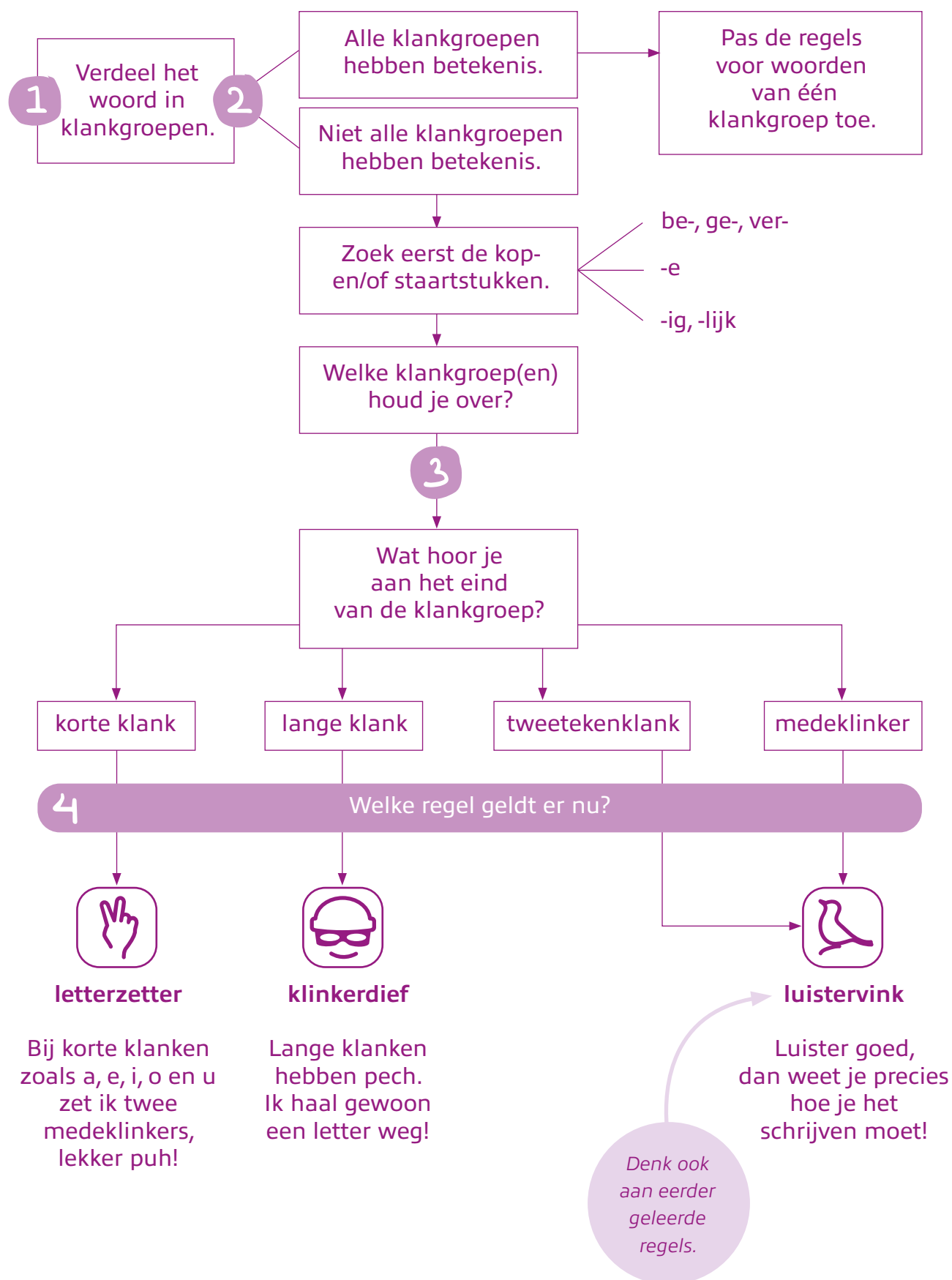
Woorden die bestaan uit twee betekenisvolle delen en woorden met twee lettergrepen worden op dit niveau behandeld. Belangrijk bij het eerste type woorden is dat de leerlingen deze woorden in twee betekenisvolle woorden leren verdelen. Hierbij is dus het **semantische** aspect van de taal erg belangrijk, de leerlingen moeten de betekenis van beide woorddelen kennen. Daarbij passen de leerlingen bij deze woorden de verschillende aangeleerde spellingstrategieën op een flexibele manier toe.

Bij deze categorie starten we met het aanleren van een **algoritme** of **beslissingschema** (schema van de luistervink – klinkerdief – letterzetter). In dit schema moet eerst worden bekeken of de tweelettergrepige woorden op basis van de betekenis verdeeld kunnen worden. Als dit niet kan, mogen de woorden in klankgroepen, dat wil zeggen auditieve lettergrepen, worden verdeeld.

Het algoritme wordt op **niveau 6** in zijn geheel aangeboden.

De leerlingen leren met de uitzonderingsregel van de stomme e (*kop- en staartstukken*: be-, ge-, ver-, -e, -ig, -lijk), de klinkerdief- en de letterzetter-woorden aan de

hand van het algoritme schrijven. Naast de spellingstrategie ‘spellen volgens regels’ wordt ook aandacht besteed aan de strategie ‘spellen volgens analogie’. Het algoritme ziet er als volgt uit:

Ook op **niveau 7** worden bovenstaande spellingstrategieën toegepast, maar nu op *drie- of meerlettergrepige woorden met open en gesloten lettergreep*. Het schema van de 'luistervink – klinkerdief – letterzetter' wordt hierbij opnieuw gebruikt.

Bij het aanleren van *verkleinwoorden* worden verschillende spellingstrategieën gebruikt. Leerlingen leren grondwoorden die ze kunnen toepassen op andere woorden volgens de strategie 'spellen volgens analogie'. Deze worden in een zinvol verband geplaatst en van deze grondwoorden wordt de verkleinvorm afgeleid. Bij het verkleinen van woorden is het **morfologisch aspect** van de taal erg belangrijk. Je schrijft woorden die van elkaar zijn afgeleid zoveel mogelijk op dezelfde manier: woord – woordje, maar papier – papiertje.

Bij woorden die een *moeilijke meervoudsvorm* (f – v, s – z, 's en -eren) kennen, gelden verschillende strategieën. Bij de meervoudsvormen waarbij de f in een v en de s in een z verandert, wordt gewerkt met een analogiestrategie en wordt teruggегреpen op de principes besproken bij de f- en v- en s- en z-woorden op niveau 3. Bij de meervoudsvorm -eren is het morfologisch aspect belangrijk. Van deze woorden leren de leerlingen op de juiste manier de meervoudsvorm te vinden.

Bij de woorden waarin de *ie* in een *i* verandert, gaat deze methode uit van de spellingstrategie 'spellen aan de hand van een woordbeeld'; deze woorden worden dus als geheel aangeleerd.

Ook op **niveau 8** worden twee- of meerlettergrepige woorden behandeld en passen de leerlingen alles wat ze geleerd hebben op een flexibele manier toe. Daarnaast wordt op dit niveau een aantal *moeilijke letters* (q, x, c, y, th), moeilijke uitgangen en woorden afkomstig uit een andere taal aangeleerd. De spellingstrategie '**spellen aan de hand van een woordbeeld**' is hier van toepassing. Het aanleren en onthouden wordt hier en daar ondersteund door een hulpregel.

3.3 Leerlingenmerken

In de algemene doelstelling zijn de volgende aspecten te onderscheiden:

Leerlingen leren door het spellingonderwijs:

- 1 te beschikken over een geautomatiseerde schrijfmanier van veelvoorkomende Nederlandse woorden;
- 2 woorden in hun schriftelijk taalgebruik correct te schrijven;
- 3 te beschikken over een aantal vaardigheden;
- 4 de juiste schrijfmanier van onbekende woorden te vinden.

ad 1 Beschikken over een geautomatiseerde schrijfmanier van veelvoorkomende Nederlandse woorden

In *Spelling in de lift* wordt op de volgende manier rekening gehouden met leerlingen die spelling moeilijk vinden:

- Alleen vaak voorkomende woorden worden aangeleerd. Met een vrij klein aantal (± 3.000 woorden) kunnen we vaak al 80% van onze dagelijkse taal opschrijven. Deze hoogfrequente woorden worden vaak herhaald tijdens het behandelen van de specifieke categorie en in de digitale omgeving.
- De leerstof wordt opgedeeld in *kleine gestructureerde stappen* die geleidelijk opklimmen in moeilijkheid.
- De leermomenten zijn kort, de instructie is een onderdeel van het leermoment en je controleert of de leerling de instructie begrepen heeft.
- Na afloop van elke taak wordt gecontroleerd of de taak goed is uitgevoerd en de leerling krijgt feedback.
- Je leert de leerlingen alleen een beperkt aantal *eenduidige spellingsregels* met weinig uitzonderingen aan. Bij woorden waarbij een inprentingstrategie nodig is, worden de woorden op rijm in het kader van een verhaal aangeboden.

ad 2 Woorden in hun schriftelijke taalgebruik correct schrijven

Leerlingen die spelling moeilijk vinden generaliseren de aangeleerde kennis slecht. Daarom is er tussen de lessen en het spontane schriftelijk taalgebruik extra ruimte voor oefeningen zoals:

Maak een verhaaltje met de volgende plaagletterwoorden:

beer – door – poort – scheur – meer – weer – geur

Wanneer leerlingen spelling lastig vinden, kunnen ze soms moeilijk de motivatie opbrengen voor de spellinglessen. Daarom heeft *Spelling in de lift* ervoor gezorgd dat deze motivatie wordt verhoogd doordat:

- elke leerling door kleine leerstapjes en regelmatige controlemomenten succeservaringen kan opdoen;
- er sprake is van afwisselende oefenstof met veel illustraties;
- er gekozen is voor onderwerpen die de leerlingen aanspreken;
- per niveau een doelenkaart is opgenomen, waarop de leerlingen noteren welke 'doelen' ze al onder de knie hebben.

ad 3 Beschikken over een aantal vaardigheden

Dit onderdeel van de doelstelling verwijst naar de volgende vaardigheden:

- a auditieve, visuele en motorische vaardigheden;
- b taalvaardigheden;
- c cognitieve vaardigheden.

ad a) Leerlingen die moeite hebben met spelling, hebben ook vaak problemen met het opnemen en verwerken van zintuiglijke informatie. De specifieke deelvaardigheden die een beroep doen op auditieve, visuele of motorische functies leveren dan problemen op. Daarom wordt in *Spelling in de lift* aan de verschillende deelvaardigheden aandacht besteed en vind je naast auditieve, ook visuele en motorische oefeningen.

Voorbeelden:

1

Rijmen maar.

wang	sprong	zing	breng
.....			
.....			
.....			

2

Welk woord wordt het?

1. h a l s

2. b e l t

3. h a a l t

4. p o l s

5. h u i l t

6. r o l t

7. v o e l t

8. a l s

9. v a l t

10. g i l t

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

3

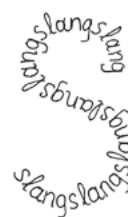
Ken je hem nog, de slang-letter?

Schrijf zo ook eens:

stoel

sterk

slurf

ad b) Vaak is er sprake van een taalzwakte, waardoor leerlingen met één of meer van de volgende taalaspecten moeite kunnen hebben:

1 Het **fonologisch aspect**, waardoor bijvoorbeeld het verdelen van een woord in klanken (tas - t//a//s) niet lukt. Daarom wordt in *Spelling in de lift* veel aandacht besteed aan auditieve oefeningen.

In de werkboeken worden de auditieve oefening als volgt aangeduid:

2 Het **morfologisch aspect**, waardoor het vervoegen van woorden (land – landen) moeilijk gaat. Daarom wordt in *Spelling in de lift* eerst mondeling geoefend met het langer maken van woorden uit de woordenlijst (bont – bonte; kind – kinderen), voordat leerlingen het opschrijven.

3 Het **semantisch aspect**, dat wil zeggen dat er sprake is van een geringe woordenschat. Daarom leren de leerlingen in deze methode niet alleen de vorm van het woord, maar ook de betekenis.

Voorbeeld:

Zet het goede woord onder het plaatje.

beer
peer
veer
heer
keer
weer
meer
speer

X

4 Het **syntactisch aspect**, dat wil zeggen dat de grammaticale structuur van zinnen niet goed wordt begrepen. In deze methode vind je opdrachten waarbij leerlingen oefenen met deze grammaticale structuur.

Voorbeeld:

De zinnen kloppen niet.

Kun jij ze goed maken?

1. Hij muurt een gat in de boor.
2. Hij zeept zich met scheer.
3. Zij belt de hoor.
4. Jij lest de stoor.
5. Zij lest haar leer.

ad c) Leerlingen die moeite hebben met spelling, vinden het vaak ook lastig om taakgericht bezig te zijn.

Daarom wordt in deze methode aandacht besteed aan:

- bewust de aandacht van de leerlingen richten op de relevante aspecten van de leertaak;
- het expliciet uitleggen van de toe te passen spellingstrategie;
- oriëntatie op de structuur van de Nederlandse taal.

Dit gebeurt in de instructies, waarnaar als volgt wordt verwezen:

Maar ook in de oefeningen komen deze aspecten terug.

Voorbeeld:

Soms kun je van twee woorden een nieuw woord maken.

Probeer het maar.

zon dag

kies pijn

ad 4 De juiste schrijfmanner van onbekende woorden vinden

Het komt voor dat een leerling woorden gaat schrijven waarvan de schrijfmanner nog niet is geautomatiseerd. Dit lukt alleen als de eerder geleerde spellingstrategieën flexibel kunnen worden toegepast. Leerlingen met een spellingachterstand hebben hier vaak moeite mee. Je ziet ze dan bijvoorbeeld doorgaan met het hanteren van een verkeerde strategie, bijvoorbeeld de hoofdregel van de Nederlandse taal 'je schrijft het woord zoals je het hoort', waardoor ze fonetisch schrijven als dat niet mag (bijvoorbeeld). Daarom wordt in *Spelling in de lift* veel aandacht besteed aan het herkennen van de spellingcategorie, zodat de juiste spellingregels worden toegepast .

3.4 Leerprincipes

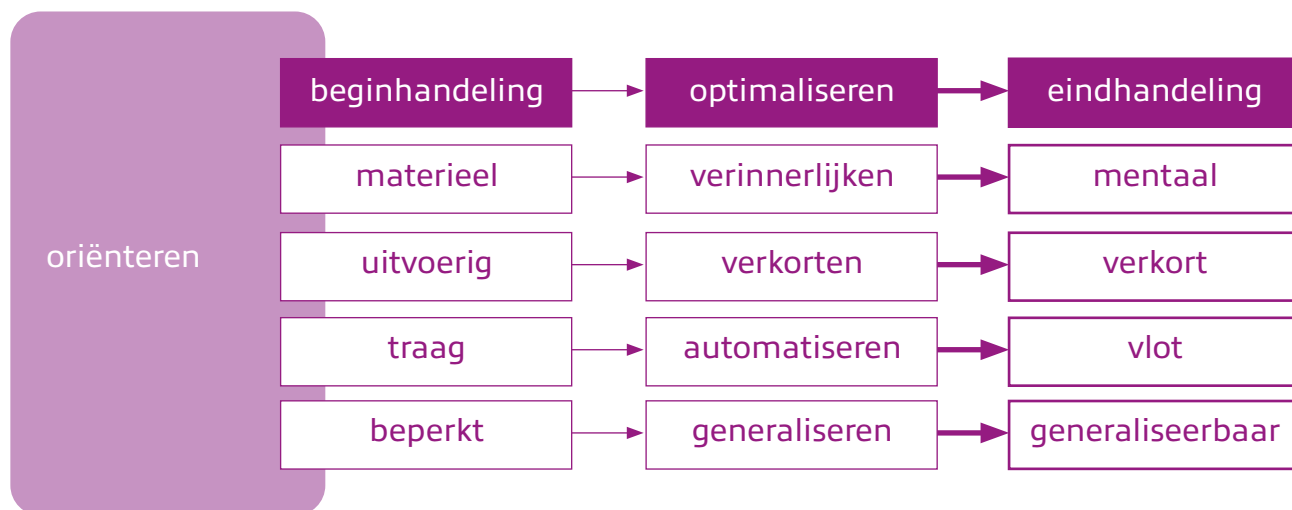
Spelling in de lift is al vele jaren een veelgebruikte methode. De basis van de methode is gebaseerd op leerprincipes afkomstig uit de leertheorie van Gal'perin (Van Parreren, 1982). Gal'perin onderscheidt in zijn leertheorie twee fasen:

- 1 het oriënteren op de beginhandeling;
- 2 het optimaliseren van de beginhandeling tot een eindhandeling.

Gal'perin onderscheidt binnen het optimaliseren vier componenten, namelijk:

- verinnerlijken (van materieel naar mentaal)
- verkorten (van uitvoerig naar verkort)
- automatiseren (van traag naar vlot)
- generaliseren (van beperkt naar ruim toepasbaar).

Dit levert het volgende schema op:

Oriënteren

Bij het oriënteren op de beginhandeling gaat het erom dat de leerlingen precies leren wat zij moeten doen, in welke volgorde en hoe zij het moeten doen. De methode geeft steeds aan waarop de leerling moet letten en welke relevante spellingstrategie wordt gebruikt.

Het aanleren van een nieuwe spellingcategorie gebeurt meestal met behulp van een strategie. Soms komen er bij het aanbieden al andere strategieën bij, in een later stadium gebeurt dit sowieso.

Het hangt van de spellingcategorie af hoe de leerlingen op de beginhandeling worden georiënteerd. Het liefst vindt de oriëntatie plaats door het leren van regels; de hoofdregel eventueel aangevuld met uitzonderings- en hulpregels. Het is belangrijk om de regels niet alleen op verbaal niveau aan te bieden. Laat de leerlingen deze regels in eerste instantie beleven op concreet-praktisch niveau. Het is in de praktijk niet altijd mogelijk om de oriëntatiebasis helemaal met behulp van regels aan te leren. Hoe leg je bijvoorbeeld met behulp van een regel uit dat 'kaars' 'kaarsen' wordt, maar 'laars' 'laarzen'?

Wanneer een regel leidt tot de volledige oriëntatiebasis, maar zodanig ingewikkeld is dat het te veel tijd of moeite kost, leer je deze woorden het best met een andere strategie aan, zoals analogie of visuele inprenting. Woorden waarvoor geen regels te geven zijn, kun je in een zinvol verband plaatsen, zoals bijvoorbeeld bij het ei-verhaal gebeurt. Als extra oriëntatie is dat verhaal op rijm gezet en voorzien van plaatjes. Ook de plaats die een klank in een woord inneemt, kan van belang zijn voor de oriëntatie. Bijvoorbeeld bij de regel: 'aan het eind van een woord kan nooit een z of een v staan'.

Weer een andere manier om leerlingen op een spellingcategorie te oriënteren is het aanbieden van een sleutelwoord. Een sleutelwoord kan zijn: 'ring' voor de ng-klank. Om moeilijke letters beter te leren onthouden, kun je die een naam geven voor betere oriëntatie. De letter z noem je dan bijvoorbeeld de zaagletter, wat zowel met de klank als met de lettervorm in verband wordt gebracht.

Let erop dat de leerlingen zich bij het aanleren niet alleen oriënteren op de vormen van de woorden. De betekenis van het woord vormt hierop altijd een aanvulling. Het is in de oriëntatiefase belangrijk dat de leerlingen weten met welk spellinggeval ze te maken hebben en welke stappen ze vervolgens zetten om het woord correct te schrijven. Een *zelfinstructiekaart* kan hierbij behulpzaam zijn (zie Bijlage: 'Mijn stappenplan'). Op die kaart staan zeven stappen:

1. Ik kijk of ik het woord ken.
2. Ik denk na over wat voor soort woord het is en hoe ik het ga aanpakken.
3. Ik tel het aantal klanken of klankgroepen in het woord.
4. Ik schrijf het woord op.
5. Ik controleer of ik alle klanken of klankgroepen opgeschreven heb.
6. Als er een deel van het woord is dat ik niet goed heb geschreven, zet ik een streep onder dat deel van het woord en probeer het opnieuw.
7. Ik controleer het woord nog een laatste keer.

Optimaliseren

Na het oriënteren volgt het optimaliseren van de beginhandeling, wat dan uiteindelijk gaat leiden tot de eindhandeling; het geautomatiseerde spellen van een woord.

- a) Het optimaliseren betekent dat de beginhandeling door een verbale handeling verwerkt wordt tot een mentale (eind)handeling. Dit *verinnerlijken* van het spellen verloopt volgens een aantal stappen die hieronder worden uitgelegd door de regel van de Klinkerdief als voorbeeld te gebruiken:

- Om een woord visueel te ondersteunen, kun je hier als eerste stap met handen een steelgebaar maken, terwijl je de regel uitspreekt: 'Lange klanken hebben pech, ik haal gewoon een letter weg.'
- De tweede stap is het hardop uitspreken van de regel van de Klinkerdief zonder gebaren.
- In de derde stap wordt de regel niet meer hardop gezegd, maar alleen met lipbewegingen gemaakt.
- Als vierde stap wordt de regel slechts in het hoofd uitgesproken.

Deze stappen leiden uiteindelijk tot de *verinnerlijkte* mentale eindhandeling waarbij de leerling de regel niet meer hardop uitspreekt, omdat bijvoorbeeld het woordbeeld 'slager' is geautomatiseerd.

- b) Een tweede aspect van het optimaliseren is het *verkorten*. De uitvoerige beginhandeling wordt omgezet in een verkorte eindhandeling. De leerling oefent in het begin met de uitgebreide handelingen. Als een leerling bijvoorbeeld het woord 'brug' leert schrijven, analyseert hij het woord eerst in klanken: b-r-u-g, waaraan hij de lettertekens koppelt. Die tekens schrijft hij dan van links naar rechts op. Een tussenstap in deze fase kan zijn dat de leerling het woord 'brug' ineens opschrijft en na afloop kijkt of het klopt door het te vergelijken met het visuele woordbeeld uit zijn geheugen. Bij veel volwassenen zal het woord 'brug' zonder na te hoeven denken op papier komen. Belangrijk is het aantal tussenstappen geleidelijk te laten afnemen.
- c) Een derde aspect bij het optimaliseren is het *automatiseren*. In het begin denkt de leerling nog lang na voordat het woord op papier komt. Door oefenen wordt de denktijd steeds korter, waardoor het spellen vlotter verloopt: de woorden worden ingeslepen. Doordat je een beperkt aantal woorden steeds opnieuw aanbiedt, wordt de vaardigheid geautomatiseerd. Op deze manier leer je de leerlingen een goed auditief, visueel en schrijfmotorisch woordbeeld aan.
- d) Het laatste aspect van het optimaliseren is het *generaliseren* van beperkte naar ruim toepasbare kennis. Met andere woorden; het toepassen van een leerinhoud in nieuwe situaties. Het is bijvoorbeeld erg belangrijk dat woorden niet alleen in een dictee goed geschreven worden, maar ook in een spontane tekst of op een boodschappenlijstje.
- In *Spelling in de lift* leert de leerling de kennis van elk niveau (en de daaraan voorafgaande niveaus) toepassen op samengestelde woorden. Omdat de leerling weet hoe hij 'beer' en 'brom' schrijft, kan hij deze kennis ook toepassen op 'brombeer'. Een andere vorm van generaliseren is het leren toepassen van bij spelling opgedane kennis op aardrijkskundige namen, bijvoorbeeld het schrijven van een trema bij Italië. In de methode wordt ook aan het generaliseren gewerkt door leerlingen zelf woorden te laten verzinnen, woorden in zinsverband te laten gebruiken, verhalen af te laten maken, enzovoorts.

Isoleren, discrimineren, integreren

De leerlingen leren via deze methode spellen door de lijn te volgen van isoleren via discrimineren naar integreren. Binnen elke spellingcategorie wordt het nieuwe onderwerp eerst geïsoleerd aangeboden. Daarna wordt deze kennis door oefeningen versterkt. Vervolgens herkennen leerlingen het geleerde in nieuwe situaties; ook

wel discrimineren genoemd. Als laatste stap leren zij die kennis zelf te gebruiken (integreren). Een goed voorbeeld van deze aanpak is het leren van woorden met een c op niveau 8. Eerst worden de c = s-woorden geïsoleerd aangeboden. Bij het discrimineren gaat het erom dat de leerlingen tussen andere woorden (bijvoorbeeld met s) de c = s-woorden kunnen herkennen. Daarna volgen de c = k-woorden en pas daarna worden c = s- en c = k-woorden door elkaar aangeboden.

Controleren

Als leerkracht controleer je zowel het spellingproces als het spellingproduct van de leerlingen voortdurend. Niet alleen dictees dienen ter controle. Van groot belang is jouw dagelijks handelen. Doordat je zorgvuldig het werk van de leerlingen controleert, kun je meewerken aan de ontwikkeling van hun spellinggeweten. Het zou fantastisch zijn als zij de houding krijgen om goed te willen spellen.

Motiveren

Spelling in de lift probeert leerlingen zoveel mogelijk te motiveren om te leren spellen. Er is onder andere aan de *vormgeving* van de methode veel zorg besteed. Ook is er veel *afwisseling* in de oefeningen met speelse accenten. Een leerling die bij een bepaalde activiteit succes ervaart, raakt vaak beter gemotiveerd en krijgt meer plezier in het spellen. Het gaat hierbij zowel om een succeservaring in het verleden (bijvoorbeeld op de vorige bladzijde) als de verwachting van de volgende bladzijde ook een succes te maken.

Om de leerlingen veel kans op succes te bieden, is de methode *zeer systematisch en geleidelijk opklimmend in moeilijkheidsgraad ingericht*. Bij elk spellingonderwerp zorgt de methode voor een zo goed mogelijke oriënteringsbasis. Hierdoor vergroot de kans op leersucces.

Het stellen van *concrete, overzichtelijke en bereikbare doelen* helpt ook om de motivatie te bevorderen. Hiervoor kun je bijvoorbeeld de controledictees en de doelenkaart aanbieden. Door het inbouwen van *regelmatige controlemomenten* kun je het succesvol leren bevorderen. Tot slot staan in *Spelling in de lift* woorden die zoveel mogelijk aansluiten bij *de belevingswereld* van de leerlingen.

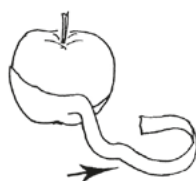
3.5 Werkvormen

De didactische werkvormen die in *Spelling in de lift* aan de orde komen zijn de oefeningen uit de werkboeken en de oefeningen en aanwijzingen uit de handleidingen. In de *werkboeken* zijn zeer gevarieerde oefeningen opgenomen zoals bijvoorbeeld:

- een woord bij een plaatje zoeken

Zet het goede woord erbij.

Het begint met *sch*.

- rijmoefeningen

Rijmen maar.

1. Tijdens de *jacht* praten de jagers
2. Ik heb snoep *gekocht*, omdat ik dat

- van gegeven letters een woord maken

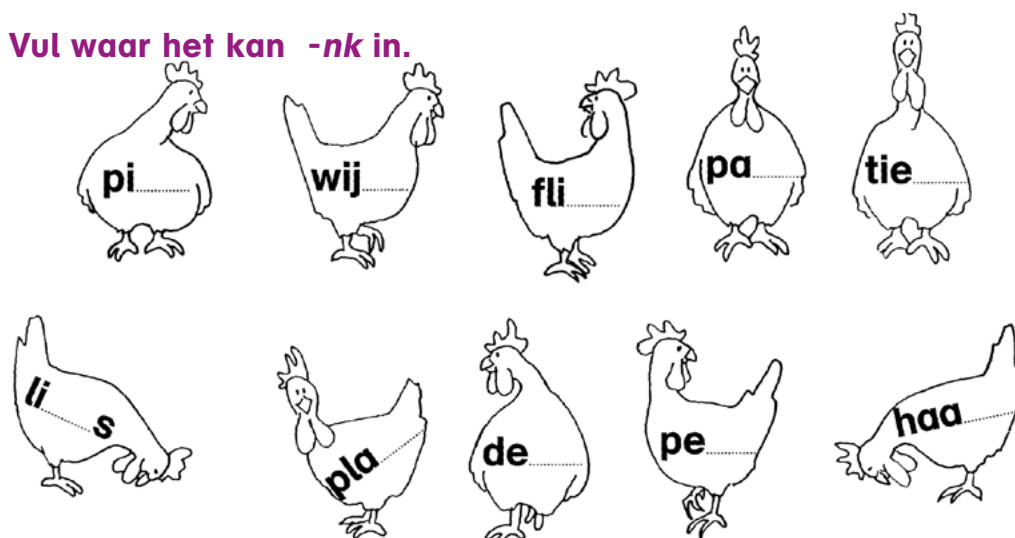
Welke woorden zitten in de bloemen verborgen?

Ze beginnen met een *s*.

- woorden afmaken

Vul waar het kan -nk in.

- fouten laten zoeken

Rare praatjes. Iemand heeft de voorste letters van twee woorden verwisseld. Kun je het weer goed zetten?

1. In zee hemt een zwaai.
2. Zij jaait een nurk.
3. Hij graait het mas.

- het woord in de goede vorm laten gebruiken

Gebruik het woord in de goede vorm.

- officieel 1. De instanties ontkennen dat bericht.
traditie 2. De Zeeuwse kap hoort bij de kledendracht.

- woorden in zinnen laten gebruiken

Maak zinnen die de dierenarts kan zeggen.

Gebruik het woord dat ervoor staat.

De dierenarts zei:

- controle 1.
narcose 2.

Bovenstaande oefeningen zijn natuurlijk slechts voorbeelden. In de werkboeken komen talloze variaties op deze thema's voor. De oefeningen zijn zo gevarieerd mogelijk, omdat dat voor leerlingen motiverend is. Bovendien kunnen door die wisselende oefeningen alle aspecten van de spellingtaak aan bod komen.

In de werkboeken wordt verder verwezen naar:

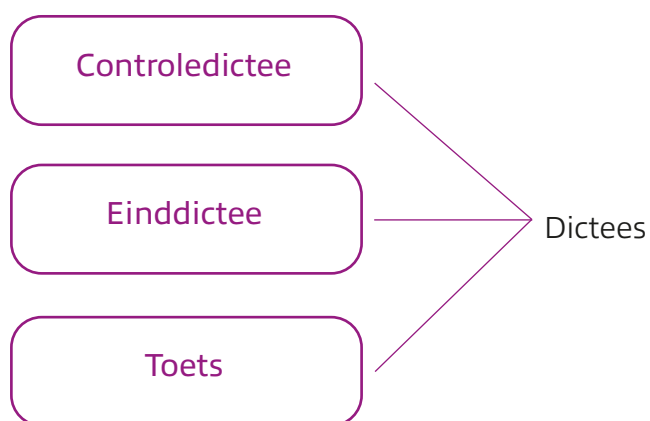
Instuctie

Auditieve oefening

Gezamenlijke oefening

Deze zijn allemaal te vinden in de handleidingen per niveau.
Hierbij wordt nauwkeurig aangegeven hoe je de instructie het best kan geven.

Literatuur

- Assink, E. (1986).
Hardnekkige spellingproblemen: oorzaken en behandelingsmethoden.
In: Dyslexie, Stevens, L.M. en v.d. Leij, A. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Parreren, C. van en Carpay, J. (1982).
Sovjetpsychologen over onderwijs en cognitieve ontwikkeling.
Groningen: Wolters-Noordhoff.

Mijn stappenplan

Spelling in de lift werd ontwikkeld met medewerking van het Centrum Educatieve Dienstverlening/ Pedologisch Instituut te Rotterdam: Marijke Erades, Mary Gerritse, Maartje Greevenbosch, Betty Jansen, Carolien Pol, Janine Terwindt.

ISBN 978 90 06 95484 5
Versie 1.1
© Uitgeverij Zwijsen B.V.
Postbus 805
5000 AV Tilburg
info@zwijsen.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen. De uitgever behoudt zich daarnaast uitdrukkelijk haar rechten voor in het kader van tekst- en datamining, AI-training en soortgelijke technologieën.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men daarvoor de wettelijke vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers, knipselkranten en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (www.stichting-pro.nl).

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Redactie:

Puck Senders
Projectteam ThiemeMeulenhoff

Vormgeving en opmaak:

Podivium, Haarlem

Illustraties:

Zwart/wit: Richard Flohr
Overig: Marijn v/d Wateren, Podivium

Spelling in de lift adaptief

Algemene Inleiding

9 789006 954845